

obvious. The analytical approach provides the researchers with the division of a problem into the systemically related parts; the identification of the causal relationships; taking into the account the concomitant factors; envisaging and evaluation of the whole spectrum of the possible consequences of the taken decision. The above mentioned is characteristic both for the legal science and for the legal practice.

The article is an attempt to understand the role of the analytical thinking in the law sphere, which has caused the emergence of one of the most influential modern research areas: the legal analytics.

Therefore, in the informational society, in order to improve the level of development and efficiency of the legal work, as well as the political, legal and technical legal improvement of the normative and legal acts in the sphere of enforcement of the criminal sentences, it is necessary to turn actively to the legal analytics theory and practice. The Ukrainian legislator should pay more attention to the implementation and development of the legal analytics in all spheres of the public life and state administration of Ukraine, including the sphere of enforcement of the criminal sentences, which should consist of the development and continuous implementation of the various and consistent measures of the state authorities and civil society within the framework of the approved fundamentals constitutional order for creating proper conditions for the development of the legal analytics and the use of the results, which have been obtained during this research. Such work should be done systematically. The researchers should take into account the international experience in that sphere.

*Key words:* legal analysis, the scope of criminal punishment, probation, Data Mining, planning, predicting.

УДК 340

*Миросяла Вікторівна Білак,  
професор кафедри теорії права та прав людини  
Українського католицького університету,  
доктор юридичних наук*

## НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА ЯК ОСНОВА ВІДНОВЛЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ІНСТИТУТІВ ВЛАДИ

**Постановка проблеми.** Останнім часом все більше постає проблема необхідності впровадження концепції «належної правової процедури» в усіх галузях права, яка в той чи інший спосіб нап'язує пов'язана з реалізацією прав і законних інтересів людини та громадянина. Актуальність цієї теми обумовлена прийняттям останніх рішень Конституційного Суду України (далі – КСУ), в яких визнано неконституційними закони України «Про засади державної мовної політики» та «Про всеукраїнський референдум», оскільки виявлено порушення процедури їх розгляду й ухвалення [1; 2]. Фактично мало місце порушення «належної правової процедури», оскільки, як справедливо зазначив С. Шевчук, державні акти для визнання їх конституційними мають бути легітимними, оптимальними, ефективними, а засоби, які в них передбачаються, пропорційно співвідноситися з переслідуваними цілями та мінімально обмежувати гарантовані конституційні права та свободи [3, с. 69]. Оскільки «належна правова процедура» прямо не передбачена в Конституції України, існує потреба у виробленні підходів до формулювання власної концепції «належної правової процедури» судовими органами.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання «належної правової процедури», зокрема у вигляді процедурно-процесуальної основи, досліджували різні автори: В. Городовенко, Н. Онищук, О. Середа, О. Тихомирова, С. Шевчук, О. Яковенко та ін. Питання належної адміністративної процедури вивчали В. Авер'янов, В. Бевзенко, І. Коліушко, І. Бойко, В. Тимошук та ін. Незважаючи на те, що у вітчизняній правовій науці існують деякі комплексні праці з цього питання, проте на сьогодні існує потреба у винайденні правових основ для формування судами України концепції належної правової процедури на підставі чинного законодавства та запровадженні її в національну судову практику України.

**Мета статті** полягає у тому, аби довести, що «належна правова процедура» повинна відповідати концепції справедливості як засобу захисту прав і законних інтересів особи та становить сутність легітимності дій влади. Крім того, обґрунтувати, що правовою основою для запровадження концепції «належної правової процедури» судовими органами є положення Конституції України і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

**Основні результати дослідження.** «Належна правова процедура» є старішим і кардинальним принципом обмеження влади, передбаченим у ст. 39 Великої хартії вольностей (1215 р.), завдяки

якому пізніше «закон країни» став розглядатись як синонім «дотримання належної правової процедури» [4]. «Належна правова процедура», «процедурна справедливість» або концепція *«due process»* – одна з найважливіших правових концепцій як в американській, так і в європейській системах права. Зокрема, концепція «належної правової процедури» міститься у п. 1 ст. Конвенції [5, с. 219], яка є невід’ємною частиною українського національного законодавства.

У демократичних умовах розбудови й оновлення судової гілки влади однаково важливо для всіх видів провадження ідентифікувати правові процедури з правовими стандартами для їх належного (справедливого) застосування, які, зокрема, містяться у ст. 6 Конвенції. Утім, за справедливим твердженням С. Шевчука, стандарти права на справедливий суд, що містяться у зазначеній статті, на етапі судового процесу не обмежуються розглядом справи, оскільки «не існує остаточного визначеного переліку складових справедливого судового розгляду» [6, с. 186].

Термін «належна правова процедура» означає, що будь-які суб’єкти права, і передусім державні посадові особи, мають діяти правомірно, тобто згідно з правом, але таким правом, яке не тільки є приписом державної влади, а й відповідає критеріям природного права, моральності, розумності, справедливості, а також загальноправовим принципам, що встановлені органами правосуддя [3, с. 68–69]. Ідеться про обов’язкові загальноправові принципи як для країн Європейського Союзу, так і для членів Ради Європи, що застосовуються Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ): *адміністрація діє тільки на підставі уповноваження у правовій формі та з обґрунтуванням своїх дій; особам, яких ці дії стосуються, має бути забезпечений судовий захист та можливість висловити свою позицію з приводу таких дій; застосовані засоби мають бути адекватні очікуваному результату; відхилення від норми (дискреція) припускається тільки для досягнення поставленої мети; покарання має бути відповідне провині; забороняється накладати непосильні обов’язки на деяких осіб за рахунок інших* [3, с. 75–76]. Саме практика ЄСПЛ допоможе судам України запровадити загальноправові принципи «належної правової процедури» на національному рівні.

Загалом «належна правова процедура» являє собою юридичну вимогу, згідно з якою держава, яка керується принципом верховенства права, повинна поважати всі права особи, а також визначати процедурні межі здійснення повноважень органами публічної влади. Саме ж верховенство права відповідно до юридичної позиції КСУ – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [7].

Зазначена юридична позиція КСУ поширюється і на необхідність врегулювання державою «належної правової процедури», яка буде відповідати уявленням людини про ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності, що лежать в основі верховенства права і визначатиме справедливе ставлення держави до людини. Сам же принцип верховенства права спершу постав *ідеалом процедурної справедливості*, а тепер як спосіб застосування законів і політичних дій до конкретних осіб, окрім того, суттєво впливає на допустимий зміст цих законів і дій [8, с. 9]. У праві англосаксонських країн «належна правова процедура» є складовою концепції верховенства права і передбачає правові вимоги до державних правових актів, які стосуються будь-якої галузі права, а не тільки конституційного права [3, с. 68–69]. Принципи «належної правової процедури» є універсальними, і поширюються не лише на процесуальне судочинство, їх також дуже важливо застосовувати і на етапі проведення досудового провадження, а також у справах, де здійснюються «належні правові процедури» у відносинах між особою і суб’єктами владних повноважень.

В умовах існування української демократичної держави «належна правова процедура» насамперед важлива для її громадян, які прагнуть відчувати відповідальність за ухвалені державою рішення як продукт спільної діяльності, обумовленої невід’ємним правом народу країни брати участь у політичному управлінні державою відповідно до принципу народовладдя (ч. 2 ст. 5 Конституції України). Також люди хочуть мати впевненість у тому, що органи влади дотримуються

принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8 Конституції України) й очікують справедливого ставлення до людини, поваги до її гідності з боку держави (ч. 1 ст. 3 Конституції України).

Ідея «належної правової процедури» на початку її виникнення пов'язувалася із судовим процесом розгляду юридичних справ. Зокрема, дослідники конституційного права США зазначають, що до належної правової процедури відносяться конституційні положення, пов'язані з гарантією прав особи у кримінальному процесі [9, с. 246]. На сучасному етапі в зарубіжних країнах простежується тенденція до розширення змісту, а саме сфер дії належної правової процедури [10, с. 45]. Відповідно, сформувалася і концепція «адміністративної належної правової процедури», яка, зокрема, в Україні останнім часом набуває своєї актуальності особливо після подій у період Революції Гідності.

У демократичній державі діяльність владних інститутів (особливо в адміністративних органах) має відповідати процедурній справедливості, яка міститься у ст. 6 Конвенції. Зазначена стаття кореспондується з положеннями ст. 129 Конституції України, яка передбачає, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Це дає змогу йому здійснювати не тільки рецепцію природного права для визначення і створення суддями стандартів «належної правової процедури», а й за допомогою таких основних засад судочинства, як повага, право бути почутим, розумність і неупередженість у прийнятті рішень, обмежувати свавільне здійснення повноважень органів публічної влади, зокрема дискреції.

Як зазначає С. Шевчук: «...сфера застосування статті 6 не обмежується лише судовими слуханнями. Судове провадження розглядається як кульмінація змагального процесу. Саме справедливість усього цього процесу є найголовнішою цінністю, що лежить в основі положень статті 6 та Конвенції взагалі. Таким чином, будь-які дії, що йдуть у супереччя поняттю справедливості, на передсудовій стадії можуть поставити під сумнів справедливе провадження в цілому» [11, с. 237].

Ось чому «належна правова процедура» не просто обумовлює здійснення відповідно до принципу законності органами влади формально позитивних юридичних норм, незалежно від їхнього змісту, а й зобов'язує державну владу, втілюючи принцип верховенства права, який вимагає, як зазначає С. Головатий у своїй монографії, щоб «підстави для дій і рішень влади були правними» [12, с. 785]. Це означає, що будь-які дії чи рішення, які виходять за межі наданої публічним органам влади або які порушують той чи інший правовий принцип, є нікчемними і нелегітимними, тобто такими, що не мають законної сили.

Вказане також впливає із *концепції людиноцентричної спрямованості держави* (ст. 3 Основного Закону). За своєю концепцією ст. 3 Конституції України, як зазначає С. Головатий, в принципі містить усі невідмінні елементи, що є вихідними приписами сучасного конституціоналізму, сформованого за постулатами доктрини природного права [12, с. 662]. Інакше кажучи, ця стаття дає чітке уявлення про важливе значення людиноцентричної спрямованості держави і спонукає її до дотримання «належних правових процедур». Тому для «належної правової процедури» необхідне встановлення послідовності етапів, стадій вчинення окремих юридично значущих дій, тобто дотримання формально закріпленого порядку здійснення відповідного виду юридичної діяльності. Принципово важливою є відповідність критеріям належності, що, зі свого боку, забезпечило б ефективне досягнення бажаного результату [10, с. 45]. Утім, ефективність вимірюється не просто досягненням бажаного результату, а тим, що було *забезпечене справедливе ставлення до особи*, яка зазнає відповідного негативного впливу.

І в зв'язку із цим слід згадати про дослідження процесуального правосуддя у США, яке наочно показує, як може забезпечуватися легітимність дій влади у демократичному суспільстві. Зокрема, виявлено, що коли підсудні та особи, які беруть участь у справі, сприймають судовий процес як справедливий, вони більше схильні виконувати рішення та дотримуватися закону в майбутньому, незалежно від того, «виграли» вони справу чи «програли» [13]. Однак слід наголосити, що «важливі процедурні рішення», як правило, апелюють до самої природи влади чи інституції. Певна інституція лише тоді має змогу нав'язувати свою владу громадянам, коли вони вірять, що вона спрямовує діяльність на досягнення важливих соціальних цілей, тобто вона повинна мати громадське раціональне визнання [8, с. 21]. *Останнє виражає сутність легітимності дій влади.* Ось чому процесуальна справедливість важлива не тільки для кримінального, а й усіх видів судових

та адміністративних процесів і, зокрема, як фундамент побудови відносин між особою і владою. Адже для кожного головне – справедливе ставлення і віра в те, що до особи, яка зазнає негативного впливу, також буде відповідне поважне ставлення з боку влади.

**Висновки.** Отже, «належна правова процедура» повинна визначати справедливе ставлення держави до людини, яке має збігатися з уявленнями особи про ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності. Саме соціальні цілі держави будуть відкрито і повно сприйматися суспільством й визначати легітимність дій влади в державі. Правовим фундаментом запровадження «належної правової процедури» є ст. 129 Конституції України і ст. 6 Конвенції, які й визначають основні принципи справедливого ставлення держави до особи, незалежно від виду процесу.

#### Використані джерела

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28 лютого 2018 р. № 2-п/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p\\_2018.pdf](http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 р. № 4-рп/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18>.
3. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – Х. : Консум, 2002. – 296 с.
4. Политика. Толковый словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/>.
5. Galligan D. J. Due Process and Fair Procedures. A Study of Administrative Procedures / D. J. Galligan. – Oxford University Press Inc., New York.-Reprinted. 2004. – P. 537.
6. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – 344 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі про призначення більш м'якого покарання [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ccu.gov.ua/>.
8. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість: Ліберальна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 385 с.
9. Боботов С. Я. Введение в правовую систему США / С. Я. Боботов, И. Ю. Жигачев. – М., 1997. – 333 с.
10. Николина К. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення / К. Николина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 94.
11. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2006. – 848 с.
12. Головатий С. Книга друга. Верховенство права: від доктрини до принципу / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – С. 625–1276.
13. Роздаткові матеріали до лекції В. Прат, професора Школи права Ротгемського університету в США, яка провела лекцію на тему: «Процесуальне правосуддя в дії» в Київському центрі Українського католицького університету 18 квітня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://youtu.be/ar3nXSUHL34>.

#### **Білак М. В. Належна правова процедура як основа відновлення легітимності інститутів влади**

Концепція «належної правової процедури» напряму пов'язана зі здійсненням конституційних прав і законних інтересів людини й громадянина. Сутність такої процедури полягає у справедливому ставленні владних органів до особи у всіх їхніх діях. Вона врівноважує владний вплив повноважень і захищає особу шляхом визначення процедурних меж здійснення влади. Процедурний аспект діяльності держави має відповідати процедурній справедливості, яка міститься статті у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що є частиною українського законодавства. Ця стаття кореспондується з положеннями ст. 129 Конституції України, яка визначає основні засади судочинства, серед яких, якщо узагальнити: повага, право бути почутим, розумність та неупередженість у прийнятті рішень. Ці принципи є сутністю легітимності дій не тільки судової, а й інших гілок влади, і поширюються не лише на судовий процес, а й на проведення досудового вирішення спорів чи на спори, які виникають у відносинах між особою і владними органами.

*Ключові слова:* належна правова процедура, процесуальна справедливість, легітимність дій влади.

#### **Bilak M. Fair Procedures as the basis for the renewal of the legitimacy of governing institutions**

The concept of «fair procedures» (or due process) is directly related to the exercise of the constitutional rights and legal interests of persons and citizens. At their core, these procedures concern the fairness with which state bodies deal with a citizen or person in all of their actions. They create a balance between the influence of powers granted to authorities and the need to protect a person's rights by establishing procedural limitations in the exercise of the conferred powers. As set out in Article 6 of the European Convention on Human Rights (dealing with the right to a fair trial), which is incorporated into the body of Ukrainian law, the procedural aspects of state actions must be aligned with the notion of procedural fairness. Further, standards governing a fair trial are not just restricted to a criminal trial, or even to judicial processes alone, since there is no exhaustive list of elements describing what constitutes a fair trial.

Since the notion of «fair procedures» is not directly defined in the Ukrainian Constitution, there is a need to formulate and articulate a national concept of «fair procedures» through the decisions of the judiciary. Article 6 of the Convention, and the corresponding Article 129 of the Constitution of Ukraine, provide that a judge must be independent and governed by the rule of law in the determination and application of justice. This means that a court need not

only rely on the principles of natural justice in determining standards of «fair procedures», but may find support for its findings in what constitute the foundations of Ukrainian justice, including: respect, the right to be heard, reasonableness, and unbiased decisions. These principles form, in the eyes of citizens, the basis of the legitimacy of not just judicial decisions, but also the acts of other branches of power; they encompass not only the judicial process, but also cover the pre-trial resolution of disputes, and the acts and disputes that result from the interaction between the person and state authorities.

Therefore, the concepts of «due process» or «fair procedures» relate to quasi-judicial matters, or even the process of adopting and/or appealing administrative acts in the administrative process. They are derived from the foundation of the rule of law, involving notions of social justice, freedom, and equality before the law. These determine the obligation of the state to treat a person fairly and to respect their dignity. Based on the criteria described above, the notion of procedural fairness thus underpins the rule of law's application to the content and implementation of legislative acts and the acts of administrative authorities. Essentially, the effectiveness of «fair procedures» is measured not only by whether they achieve a desired legislative or administrative result, but by the fact that the result was secured through the fair treatment of a person that has been negatively affected by a judicial decision or administrative act.

*Key words:* fair procedures, procedural justice, legitimacy of actions by state authorities.

УДК 340.12

*Андрій Савович Захарчук,  
професор кафедри теорії, історії права  
та держави, конституційного права  
Університету державної фіскальної служби України,  
доктор юридичних наук, професор*

## ДЕФІНІЦІЇ «STATYS» ТА «CONTRACTUS»: ДО ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

**Постановка проблеми.** Методологічною основою дослідження процесу переходу економіки від безособистісних відносин до персоналізованої, індивідуальної діяльності є дихотомія «включеного» й «автономного» щодо суспільства.

В умовах ринкової економіки, де приватна власність є базисом її існування й одним із основних невідчужуваних прав людини, життєдіяльність індивідів зумовлена економічними мотивами та відображена в специфічних законах економічного характеру. Цей економічний механізм функціонує об'єктивно, незалежно від прагнень індивіда чи держави. Тому реалізація зазначених відносин потребує юридичного захисту власності й виконання контракту.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Конституювання інституту приватної власності характеризується своїми особливостями, відрізняється багатоманіттям. Тому проблеми, які пов'язані з закріпленням державою гарантій захисту приватної власності, завжди викликали науковий і практичний інтерес.

Дослідження інституту власності як категорії, що характеризує економічні та правові аспекти суспільних відносин, можна розглядати крізь призму економіки, юриспруденції та інших соціальних наук.

У 60–70-х роках ХХ ст. завдяки так званій «теорії прав власності», яку розробляли відомі економісти Р. Коуз, Д. Норт, А. Алчіан та інші, зазначений феномен повертається у науковий обіг.

Серед багатоманіття факторів, пов'язаних з осмисленням процесу становлення інституту приватної власності в Україні, зазначимо такі: наявність у традиційному компоненті українського суспільства впливів інших культур у царині звичаїв, господарського механізму, побуту. Тому в зазначеному контексті певний інтерес являють праці М. Гримич та П. Захарченка [1; 2].

Права людини як один із феноменів суспільного розвитку становлять складну систему філософських, світоглядних підходів, основний зміст якої полягає в тому, що людина від народження наділена певним обсягом невідчужуваних, тобто таких, які ніким не надаються і ніким не позбавляються прав. Особливого значення зазначена проблема набула в Україні у період боротьби за державну незалежність у ХІХ ст. Саме цим аспектам присвячені праці А. Захарчука [3; 4].

Гене́за ідеї приватної власності пов'язана з історією людської цивілізації та особливостями її розвитку. Саме в цьому контексті особливий інтерес являє собою праця М. Новицької [5] та